

Károlyi Mihály és Nagy György

PÁRHUZAMOS ÉLETRAJZI VÁZLAT

A magyar történelem jellegzetességeihez tartozik, hogy már az 1848-as polgári forradalom „barikádjainál” sem a polgárságot láthatjuk, hanem a polgárosodó nemesség állt az események élén. S a Pilvax kávéház ifjai is jórészt közülük kerültek ki. Habár a dualizmus kori Magyarország — különösen a századforduló táján — a dinamikus gazdasági-társadalmi fejlődés következtében igyekezett behozni a lemaradást Nyugat-Európa országaival szemben, a polgárság még akkor is viszonylag kis létszámúnak tekinthető. Ha megvizsgáljuk Magyarország foglalkozási struktúráját 1910-ben, akkor tőkés üzemtulajdonos, illetve tőkepénzes mindössze 66,549 volt, azaz az összlakosság 0,4⁰/₀-a; a polgári középrétegek (kisiparos, kereskedő, szállító, háztulajdonos stb.) összesen 1 993 556 főt számláltak, ami az összlakosság 10,9⁰/₀-át jelentette. Ezzel szemben földbirtokosok, kisbirtokosok és kisbérlők száma közel 7 milliót (6,936 585) tett ki, az osztársadalom mintegy 38⁰/₀-át. (Vizsgálódásunk köréből természetesen kiesik a parasztság és a munkásság.)

A fenti adatokkal összhangban a politikai életben működő pártok — és főleg vezetésük — jobbára a birtokos osztály — és nem kis mértékben — az arisztokrácia képviselőiből került ki. Így pl. az 1905. évi januári választásokon mind a kormánypárt (159), mind pedig a koalíció (235), valamint az ellenzék (254) névsorában túlnyomórészt az arisztokrácia és a birtokos osztály tagjai dominálnak. A középrétegek soraiból legfeljebb a jogászok szerepelnek viszonylag nagy számban. Kivételt képez talán a 166 képviselővel rendelkező függetlenségi párt, amelynek parlamenti képviselőjében 1901-ben a polgári származású értelmiség már 40⁰/₀-ban részesedett. A főleg ügyvédekből, jogászokból álló értelmiség révén elsősorban a közjogi ellenzék erősödött a századfordulón. Jellemző módon a kifejezetten polgárinak tekinthető Demokrata Párt mindössze 2 mandátummal jutott be a parlamentbe! És szocialista párti programmal is csupán két képviselő foglalt helyet — a koalíció balszárnyán.

Ha mindezt ismerjük, akkor ilyen társadalmi-politikai keresztmetszet mellett nem csodálkozhatunk azon, ha a köztársasági mozgalom élére Nagy György személyében egy lófőszékely származású ügyvéd került. Az már viszont jelképszerű, hogy amikor az első világháború végén összeomlott a történelmi Magyarország, a romjain megszülető „őszirózsás” Magyar Köztársaság elnöke az egyik legismertebb főúri család sarja, gróf Károlyi Mihály lett. Mindkettőjüknek 1918 októberéhez vezető útja külön-külön is rendkívül tanulságos, hát még akkor, ha megkíséreljük a történelmi párhuzamokat is megvonni az életpályák egy-egy szakaszában.

*

Mindketten közel egykorúak, és családi gyökereik Erdélyben keresendők. Károlyi Mihály Budapesten született, Magyarország egyik legtekintélyesebb és leggazdagabb arisztokrata családjában, mint a rang és a vagyon várományosa.

A Károlyi család — amely a honfoglaló Kund vezértől származtatta magát — ősi fészke Nagykároly, de birtokai Szatmáron kívül Heves megyében is terültek el. A Károlyiak végig aulikus magatartást tanúsítanak, és Bécs hűségén maradnak a Rákóczi-szabadságharcban is. Az egyik Károlyi mint császári ezredes esett el a Thököly Imre fejedelemmel vívott csatában. Az ezredes testvéröccse: Károlyi Sándor — mint ismeretes — a szatmári béke révén történelmünkben — igaztalan módon — hírhedt névre tett szert.

Nagy György alig négy évvel fiatalabb Károlynál: 1879. november 5-én született Szászsebesen. Atyja kaáli Nagy József — székely lőfő — katonatiszt. Fia, György, a jogi pályát választva, Budapestre kerül az egyetemre. A Károlyiak aulikusságával szemben Nagy György 20 évesen, 1899-ben Sepsiszentgyörgyön az egyetemi ifjak nevében mond beszédet Kossuth Lajos arcképének leleplezésekor. Számára az esemény azért is emlékezetes, mert az ünnepségen megjelenő Kossuth Ferenc köszönti őt, és arra buzdítja: legyen haláláig hű harcosa a függetlenségi gondolatnak.

Károlyi nehezen szánja el magát arra, hogy bekapcsolódjon a politikai életbe. Habár az 1901-es választásokon kormánypárti programmal indul, de a hagyományosan függetlenségi zilahi választókerületben megbukik. Egyébként élete ekkor még — ahogy életrajzírójánál, Hajdú Tibornál olvashatjuk — az Egyetem utca (a Károlyi-palota), a kaszinó, a lóverseny és Fót között telik el — külföldi: olaszországi, párizsi és londoni útjain kívül. Életmódjához hozzátartozott, hogy „ismerőseinek Cartier-nél vásárolt ékszereket, magának ruhát Hammondnál az Oxford Streeten, köpenyt a párizsi Burberrynél, fehérneműt Londonban...” Így bolyongott az itthoni kedvenc színhelyei és a „mesés” nyugati metropolisok világában, miközben Budapesten kormányválságok követték egymást. A parádi földesúr csak az 1905-ös válság bonyolult viszonyai között lép az oly sokáig lenézett politika porondjára.

Ugyanis amikor az uralkodó a kormányválságot kedvenc politikusával kívánta megoldani és a hatalomittas Tiszát nevezte ki miniszterelnöknek, Károlyi Mihály nagybátyja, Károlyi Sándor szorgalmazta: törődjön a politikával is. Tette ezt azért is, mert ekkor már nagybeteg volt, és miután emiatt 1904-ben lemondott a Gazdaszövetség elnökségéről, azt kívánva, hogy unokaöccse kapcsolódjon be annak tevékenységébe. Ilyen előzmények után indult az alig 30 éves ifjú Károlyi 1905 januárjában a pétervásári kerületben a választásokon, ahol — ellenjelöltek hiányában — egyhangúan megválasztották. Majd ezt követően belépett a Függetlenségi és 48-as pártba.

Nagy György a hön óhajtott mandátumot egy évvel később, 1906-ban szerezte meg a csíkszentmártoni kerületben, természetesen függetlenségi programmal. Az amúgy is féktelen természetű és célratörő fiatal politikus ellen a választási harcban elkövetett „szabálytalanságok” miatt, mint pl. engedély nélküli programbeszédek tartása, az ellenfél zászlajának erőszakos eltávolítása, a közigazgatási hatóságok eljárta ellene. A Ház azonban csak akkor függesztette fel mentelmi jogát, amikor a marosvásárhelyi királyi tábla izgatásért *egynapi államfogház-büntetésre* ítélte, ami valójában jelképes büntetésnek számított.

Ahogy egyik életrajzírója, Bónis György jellemzi: Nagy György „negyvennyolcas szólamait, szenvedélyességét és lehengetlő retorikáját bevitte a képviselőházba is. Többször beszédeivel szinte obstrukcióval érték fel. Nem csoda, hogy a Függetlenségi Párt számára túl mérsékeltnek bizonyult, és ezért Polónyi Gézával és társaival együtt kilépett a függetlenségi pártkörből. Majd tagja és vezérszónoka lett az 1908 márciusában alakult Függetlenségi és Negyvennyolcas Balpártnak.

Képviselői működésében megtalálhatjuk a későbbi köztársasági mozgalom legfőbb jellemvonásait, erényeit és hibáit egyaránt. Nemes célzatú, de túl teatrális volt az a törekvése, ahogy Kossuth Lajos emlékét és kultuszát ápolta. Az ő javaslatára határozta el a Ház, hogy 1908. március 20-án, Kossuth halála évfordulóján, megkoszorúzza sírját. Azt az indítványát azonban már elvetette a parlament, hogy március 15-ét nyilvánítsák állami ünneppé — április 11-e helyett. Legfőbb érdeme ezekben az években mégis az volt, hogy ha sokszor külsőséges eszközökkel is, de ébren tartotta a szabadságharc hagyományait, és nem egyszer leleplezte a 48-as elveket lábbal tipró „nemzeti kormányt”. Balpárti időszakának egyik legemlékezetesebb szereplése, amikor 1908 májusában nem fogadta el a honvédelmi minisztérium költségvetését, mondván, hogy nincs magyar királyi honvédség, mert az csak a közös hadsereg tartaléka. Mintegy hétórás (!) beszédben részletezte a katonai sérelmeket, a hadsereg magyarelles szellemét...

Nagy György hihetetlen aktivitásával szemben Károlyi Mihály parlamenti szereplését a rövid életű 1905-ös képviselőházban szinte teljes passzivitással kezdte el. Egyszer sem szólalt fel a különböző vitákban, sőt: nem is nagyon látogatta az üléseket. Tagja lett ugyan a képviselőház közlekedésügyi bizottságának, de semminemű érdemleges tevékenységet nem végzett. Amikor viszont a képviselővé választása után a mágnáskaszinó választmányába jelölték, a kaszinó tagjai gyakrabban üdvözölhették a körükben, mint Tarna-völgyi szavazói. Nem tartott képviselői beszámolót, védnökséget, díszelnökséget ritkán vállalt, nem szónokolt hazafias ünnepeken. Ha a parlamentben olykor-olykor megjelent — mint ahogy a szlovák Milan Hodža írja visszaemlékezésében — zárkóztan ült a padsorban, mereven nézett maga elé, „orrát magasra tartva, észre sem véve senkit.”. Viszont a Póló-klub lovaglőversenyét megnyerte.

Pártja számára csak az volt a fontos, hogy jól csengő nevét adja a Függetlenségi Párt tevékenységéhez, amelynek soraiban — kivülről — olyan történelmi nevek szerepeltek, mint Apponyi, Baththyány, Bethlen, Csáky, Teleki, Zichy stb.

Károlyi — akit egy amerikai útról 1906-ban nagybátyjának és egyben nevelőatyjának, Károlyi Sándornak a halála készített vissza Európába, továbbra sem vett részt a politikai életben. Végül is azonban a nyugat-európai „kétutazásokat” és egyéb szórakozásokat elunva, lassan rászánta magát arra, hogy ideje egy részét a köznek, illetve osztálya érdekei képviselésének szentelje. Figyelmét főleg a szövetkezeti és agrárpolitika irányába fordította. Habár nem sokat törődött a politikával, függetlenségi álláspontját az 1904—1906-os politikai válság megszilárdította. Ugyanakkor nem rokonszenvezett az 1905-ben felángolt munkás- és parasztmozgalmakkal. S az 1900-as évek Károlyijának a politikai eszmeköréből még a külpolitika is hiányzik, amellyel később a legtöbbet foglalkozott.

Nagy György miatt is említésre méltó, hogy 1907 őszén a leendő „Károlyi-párti” hívek egy része hagyta csak ott az Egyesült Függetlenségi Pártot (Polónyi Dezső, Farkasházy, Nagy György), míg Holló, Lovászy és Justh akkor még kitértettek Kossuth Ferenc mellett.

Az OMGE és a Hangya felé tett látványos gesztusok után, melyek során Károlyi 1908 januárjában Augustta hercegnővel csárdással nyitott meg egy általa adott 700 személyes estélyt, Desseffy Aurél lemondása után, 1909-ben megválasztják a magyar nagybirtokos arisztokrácia legfőbb hatalmi szervezete elnökének. Jellemző módon a korszak egyik ismert publicistája, Kóbor Tamás,

a „Hét”-ben megjelent írásában frappáns módon Magyarország „világi hercegprímásának” nevezi az OMGE elnökét. Károlyi — nagybátyját és elődjét (Dessewffy) tekintvén mestereinek — gondoskodott arról, hogy „ne költözzön be új szellem a Köztelekbe”, az OMGE lapjába.

Míg Károlyi az OMGE élén állva óvakodott keresztezni az uralkodó magyarországi politikáját, addig Nagy György és a Balpárt az önálló magyar bankot követelő Justh-féle csoport híveivel értett egyet. „Előbb önálló bankot, addig nem kap a császár katonát!” — kiáltott fel a parlamentben az újoncjavaslat vitájában 1909-ben. Miután pedig az önálló vámterület és az önálló bank közös programja összekötötte a Balpártot a Justh vezette Függetlenségi Párttal, 1910 januárjában Nagy Györgyék beolvadtak közéjük.

A parlamenti csatározások során Nagy György nem feledkezett meg székellyföldi parasztválasztóiról, akik a birtokos osztály és a nagypolgárság nyomása alatt sínylődtek. Ugyanakkor sovinizmusa a nemzetiségekkel szemben túltett még a kormányzópárt sovinizmusán is. Apponyi Albert ezért — jóhiszeműen — az „ábrándos lelkű hazafiak” közé sorolta. Wekerle miniszterelnök szigorúbb volt hozzá: dagályos retorikáját azzal utasította vissza, hogy „ne tévessze össze magát a nemzettel!”. Ekkor már Nagy György balról támadta a kormányt — és nem utolsósorban a királyt! Mivel ezzel szemben a nemzetiségi kérdésben és a munkásság helyzetének, valamint mozgalmainak a megítélésében ekkor még negatív álláspontot képviselt, politikai tevékenységét ezekben az években nem ítélnénk meg egyértelműen.

Károlyinak a politikai „mozgásterébe” az 1910-es évek elején még nem tartozott Nagy György. Egyetem utcai palotájában főleg azok a politikusok keresték fel, akik az OMGE, illetve a „gazdatársadalom” vezérei és szószólói voltak. Jelentős eseménynek számított azonban, amikor 1910. február 21-én a Károlyi-palotában formálisan is megalakult „a választói jog nemzeti reformja” mozgalom. Ennek elnöke Dessewffy Aurél, alelnökei Károlyi, Darányi és Bethlen mellett a nagytőke olyan reprezentánsai is helyet foglaltak a vezetésben, mint Ullmann Adolf, Hatvany-Deutsch Sándor, Thék Endre és mások. Ugyancsak a Károlyi-palotában szervezték meg azt a választójogi nagygyűlést is, amelyen — 1910. március 19-én — még Tisza volt a főszónok, de az OMGE elnökeként természetesen felszólalt Károlyi is. Jellemző az akkori belpolitikai helyzetre, hogy e nagygyűléssel szemben ellentüntetést szervező szocialista munkások beverték a Nemzeti Kaszinó ablakait és összecsaptak a „fekete grófokat” védő rendőrséggel. Íme, ekkor még Tisza és Károlyi egy húron pendültek a demokratikus választójog elítélésében, ugyanis az OMGE elnöke ekkor a Kossuth-párt Apponyi-féle konzervatív szárnyához állt közel.

Károlyi az 1911-es esztendőben mind nagyobb szerepet játszott a pártvezérek bizalmas tanácskozásain, mint a pártközi béke szószólója. Ugyanakkor változatlanul ritkán látogatta a parlamenti üléseket, és nem vett részt a képviselőházi obstrukcióban. Ezekben a hónapokban közelebb került Andrássyhoz, akit többre becsült Apponyinál és Kossuth Ferencnél. Viszont nem változott a magatartása Justh Gyulával és pártjával szemben, akitől azért tartotta magát távol, mert úgy vélte, hogy Justh hajlíthatatlansága árt a függetlenségi erők egységének. Ilyen előzmények után következtek az 1912-es év drámai eseményei a parlamentben és az utcán egyaránt...

Milyen távolság választotta el ekkor — 1912-t megelőzően — Nagy Györgyöt Károlyitól, azt talán a legjobban szimbolizálja a Justh Gyulához való viszonyuk. Míg Károlyi még ezekben az években is változatlanul távol tartotta

magát Justhtól, addig Nagy György nem csupán együtt vett részt Justhtal a különböző népgyűléseken, állást foglalva a titkos választójog mellett és a katonai létszámemelés ellen, hanem az esküvőjén az egyik tanúja is Justh Gyula lesz. Ekkor kezdődik Nagy György életének dicsőséges hódmezővásárhelyi korszaka, ahol rendkívüli népszerűséget szerez neki kiállása egy 48-as honvéd ügye mellett. Itt melengeti már a Köztársasági Párt megalakítására vonatkozó tervét, amivel a Gonda József szerkesztette helybeli „Jövendő” c. folyóiratban a „Köztársasági eszme Magyarországon” címmel lép a nyilvánosság elé. További cikkei is a köztársasági eszme népszerűségét szolgálják. Miután pedig a nemzeti függetlenség kivívására a köztársasági államformát követeli és kibocsátott körlevelében a „Magyar Köztársaság” c. új folyóiratát propagálja, végül is perbe fogják. Népszerűsége szinte hónapok alatt oly viharos gyorsasággal növekszik, hogy a szegedi bírósági tárgyalására 1912. február 19-én Vásárhelyről különvonaton érkeznek, de jönnek a hívei Szentesről, Makóról, a Székelyföldről, Budapestről (40 egyetemi hallgató!), Kecskemétről is. Rajtuk kívül Szappanos István (Kossuth Lajos kortársa), Szeless Adorján, a Hentzi-szobor felrobbantója, több tucat függetlenségi pártelnök jelenléte is nagy erkölcsi bátorítást adott Nagy Györgynek, akit végül is felmentettek a vád alól. Nem kevesebb mint 700 távirat üdvözölte a köztársasági eszme bajnokát és zászlóvivőjét e győzelem után. Mindez azonban nem bizonyult elégséges erőnek ahhoz, hogy 1912-ben saját hívein kívül a 49-es elveket valló képviselőkkel, valamint a Károlyi-féle frakcióval megkísérelje egy nagy köztársasági párt megalakítását. Ahhoz viszont már elég erősnek mutatkozott a Nagy György-féle köztársasági mozgalom, hogy amikor Ferenc József 1912. november 4-én budapesti látogatása alkalmával a Nyugati pályaudvarra érkezett, a tüntető tömeg „abzug”-gal és „Éljen a Köztársaság”-gal fogadta.

A köztársasági mozgalom tömegbázisának növekedése a viharos eseményekben bővelkedő 1912-es esztendőben („Vérvörös csütörtök” május 23-án) a baloldali lapokban is megfigyelhető, holott a polgári radikális és szociáldemokrata sajtó — korábban — csak lekicsinylő hangnemben írt a Nagy György-féle mozgalomról. Pl. a *Szabadgondolat* 1912 márciusában még „pár szál magyar republikánusról” ír, de augusztusban már a Tisza és az ellenzék közötti harc fontos szövetségését látja a köztársaságiakban. A *Népszavában* hasonló változás figyelhető meg. Még májusban a lap lefitymálja a mozgalmat, de az év második felében már örömeinek ad kifejezést, amikor értesül a köztársasági mozgalom terjedéséről. A lap 1912. november 28. száma „Éljen a Köztársaság!” cím alatt közöl tudósítást a Tattersallban szétvert mintegy 25 ezer főnyi tömeggyűlésről, amelyet a budapesti főkapitány, „Boda Dezső vadállati csordája” véres kegyetlenséggel ver szét. És ne hagyjuk ki Ady jelentkezését, aki a köztársasági lap megindulásakor ezt üzeni Nagy Györgynek: „Gyönyörűségem telik a Te bátorságodban. Bátor vagy s tarts ki, légy magyar, kultúrás és székelly. Ha ezer cinikusság ér is: ma már Veled vagyok!”

Az 1912-es esztendő Károlyi Mihályt is radikalizálta, és nem csak a Tisza és a Lukács elleni magatartásban. Ennek a változásnak a legjobb fokmérője, hogy közte és Justh között közeledés jött létre. Habár kettőjük programja ekkor még sokban különbözött, mégis: a közös célkitűzés közel hozta egymáshoz a függetlenségi tábor e két vezéralakját. Abban viszont a legteljesebb mértékben igaza van Hajdú Tibornak, a Károlyi-életrajz szerzőjének, amikor ezt írja: „Ha Károlyi csatlakozik Justh pártjához, évekkal hamarabb juthatott volna el az 1918-as forradalom küszöbén vallott modern demokratikus elvekig.” Ráadá-

sul kettőjük további közeledését akadályozta az a szélütés is, ami Justh Gyulát érte 1912 augusztusában, és aminek a következtében csak egy-egy rövidebb periódusban — úgyszólván hetekre — vehetett csak részt a politikai életben. Néhány hónappal később, a lábadozó Justhot ünnepeelve, Károlyi már Justh tanítványának nevezte magát, és ünnepélyesen megtagadta egykori választójogellenes nézeteit. Ugyanakkor viszont kijelentette: '48 nem azonos '49-cel, s ezzel elhatárolta magát Nagy György köztársasági mozgalmától.

Károlyi fokozottabb politikai aktivizálódásához az is hozzátartozott, hogy 1912. szeptember 17-én ellenzéki társaival — közöttük Bethlen Istvánnal — együtt fizikailag is részt vett a mintegy 200 rendőrrel szembeni parlamenti „ütközetben”. Károlyiról a Tisza vezényelte harc után cafatokban lógott a ruha. Az esemény Károlyi népszerűségét nagyban növelte, és amikor egy nyilvános demonstrációra került sor, amelyen ő is megjelent, a tömeg — a sokezer nyi munkás — éltette Károlyit. Ami az OMGE-s múltjával kapcsolatos teher-tételét illeti, az 1912-es év végén tartott közgyűlésen elfogadták lemondását. Károlyi azonban nem szakított még az agráriusokkal, a gazdasági függetlenség kivívása érdekében a további együttműködés fontosságát s az egységet hangszo-tatta. Ennek érdekében elhatárolta magát a radikálisabb, kiszagdapárti köve-telésektől.

Az első világháború kitörése előtti hónapokban találhatjuk először közös fronton Károlyit és Nagyot, amikor 1914. május elsején az újjáalakított Kossuth Szövetség egyik díszelnökévé választják, Nagy György és Pallagi mellett.

Míg Károlyit az utolsó pillanatban felismert súlyos külpolitikai helyzet arra készteti, hogy látva a Monarchia elszigetelődését, igyekszik nyugati kapcsolatokra szert tenni, és előbb Franciaországba, majd az Egyesült Államokba utazik, addig Nagy György marad a hazai vártán. Helyzete rendkívül megnehezül, miután betiltják a Köztársasági Pártot és lapját, a „Magyar Köztársaság”-ot. A pártvezetőség ezért úgy határoz, hogy az OKP helyett megalakítja az Országos Kossuth Lajos Pártot, és az MK helyett „Kossuth Lajos Lapja” címmel indít új „politikai és társadalmi” folyóiratot. (A lap később „Kossuth Zászló” címmel folytatja megjelenését, majd anyagi okokból beszünteti tevékenységét.)

A republikánus mozgalom utolsó háború előtti esztendejét inkább a bírói úton érvényesülő üldözés jellemzi, mint a szervezkedés. Maga Nagy György írja egyik cikkében, hogy mintegy 73 köztársasági per van folyamatban a budapesti és a szegedi törvényszéken! Társadalompolitikai nézeteit tekintve Nagy György a háború előtti években fenntartás nélkül Justh hívének mondható. Ugyanakkor az OKP nem volt önálló párt, hanem a Justh-irányzat radikális, baloldali frakciója, amely a függetlenségi törekvéseken túl még a köztársaságot is követelte. Míg a Függetlenségi Pártban erős volt a középbirtokos réteg is — a nagybirtokosság mellett, Nagy György mozgalma inkább az értelmiség, a kispolgárság és a polgárosodó parasztság vidéki mozgalmanak tekinthető.

Így aztán érthető, hogy *Nagy György soha nem tartozott Károlyi belső köréhez*. Éppen akkor maradt ki az országgyűlésből, amikor Károlyit oda választották. Így a háború alatt, a legkritikusabb években nem állhatott Károlyi mellett a parlamenti harcokban. Ekkor már kettőjük viszonya barátságosnak volt mondható, de nem bensőséges. A Kossuth Kör és a Nemzeti Kaszinó légköre nehezen keveredett.

Évtizedekkel később akadtak olyan történészek és publicisták, akik Károlyit azzal vádolták, hogy 1914-ben nem aknáztta ki kellően nyugati útját és kapcsolatait. Jómagam is kifogásoltam egyik írásomban, hogy amikor a világháború kitörése Amerikában érte, haza sietett, ahelyett, hogy — Masarykék példájára — a kíséretében levő szociáldemokrata Kunfival együtt megszervezték volna a magyar politikai emigrációt, amely a győztes antanthatalmaknál megkísérli magát „akreditálni”. Ha tárgyilagosak kívánunk maradni, be kell látnunk, hogy nem lehet egyenlőségi jelet húzni a masaryki cseh emigráció és Károlyiék közé. Masaryk és Benes a Monarchia szétzúzását tűzték ki célul, és azzal a konkrét tervvel kezdték meg emigrációs tevékenységüket, hogy az antanthatalmak támogatásával kivívják Csehország függetlenségét, amelyhez a cseh—szlovák kapcsolatok révén a még akkor földrajzilag meg nem állapított Szlovákiát is hozzácsatolni kívánták. Ezzel szemben a Monarchia egyetlen magyar politikusa sem vállalkozhatott volna valamiféle emigrációs küldetésnek eleget tenni — a hazaárulás vádja nélkül. (Károlyi egyébként a döntő hibát nem 1914-ben, hanem 1918—19-ben követte el!)

Különben a háború éveit Károlyi számára a háború ellen folytatott küzdelemmel és a pacifizmus illúzióinak kergetésével teltek el. A nyíltan antantbarát Károlyi figyelmeztetései Andrassy, Tisza és Czernin külügyminiszter részéről is csak gúnyos mosoly volt a felelet. Vajmi keserű elégtétellel szolgálhatott neki Tisza híres beismerése a magyar parlamentben, amikor október 17-én Károlyi felé fordulva kijelentette: „A háborút elvesztettük!”

Nagy György és Károlyi Mihály sajnálatos módon csak az összeomlás, az őszirózsás forradalom napjaiban találkoztak, és még akkor is kiderültek a köztük meglévő elvi, valamint módszerbeli ellentétek. A polgári ellenzék pártjai 1918. október 25-én megalakítják az Országos Nemzeti Tanácsot, amelyben helyet kap az Országos Köztársasági Párt is, élén Nagy Györggyel. Ő a jegyző, és tagja az intézőbizottságnak. 1918. október 30-ának estéjén az Astoria Szálló előtt hatalmas tömeg gyűlik össze, várva a jelszót a forradalmi cselekvésre, s akkor Nagy György az egyetlen politikus, aki a tömeggel rezonálva a köztársaság kikiáltását követeli. Amikor a megkésve odaérkező Károlyi Mihályt Nagy György azzal fogadja, hogy „éljen a Magyar Köztársaság elnöke” — Hatvany Lajos a koronatanú hitelességével így ír erről a pillanatról: „Károlyi nemcsak zavarba jött, de egyben viszolygott is.” Jászi Oszkár is azt írja, hogy a Károlyi-kormány igyekezett halogatni, késleltetni a köztársaság kikiáltását.

Míg a tömeg az Astoria körül éltette a köztársaságot, addig bent a termekben a Nemzeti Tanács vezetői egyre csak azt várták, hogy a király végül is felmenti Hadikot, és Károlyit nevezi ki miniszterelnökké. Csak Nagy György nem tétlenkedett: másnap népes küldöttséget vezetett az időközben a városházára átköltözött Nemzeti Tanácshoz. Hock János azonban e szavak kíséretében utasította el őket: „A magyar nép mindig királyhű volt és az is fog maradni.” Ilyen előzmények után a Károlyi-kormány aznap este a király képviselőjében eljáró József főherceg kezébe tette le az esküt. (Annak a József főhercegnek a kezébe, aki rövidesen Alcsuti Józsefként jelentkezett szolgálattételre a Magyar Köztársaság újszülött elnökénél, Károlyi Mihálnál, hogy azután Horthytól Szálasiig mindenkit kiszolgáljon.)

E késedelmeskedés következtében a Magyar Köztársaság kikiáltására csak november 16-án került sor, azt követően, hogy már létrejött a német köztársaság, és Bécsben detronizálták a Habsburg-házat. Károlyi számára még így is nagy traumát okozott a trónfosztás. „A köztársaság kikiáltásának elhangzása

rettenetes nehéz lelki küzdelmébe került Mihálynak” — számolt be e napról Károlyiné a hűgához intézett levélben. Maga Károlyi pedig az emlékirataiban nem kevés önkritikával így vélekedik e történelmi eseményről: „Ha igazán tudtuk volna, hogy forradalmon mentünk keresztül (!?), a Nemzeti Tanácsnak (amelynek ő volt az elnöke, V. K.) azonnal proklamálnia kellett volna a köztársaságot. Ezzel talán kikerülhettük volna a bolsevizmust.” 1918 októberének és novemberének viharos, történelmi napjai döbentették rá igazán Károlyit arra a tényre, hogy mennyire készületlenül érte őt személy szerint is a forradalom. És nemcsak „viszolygott” az események láttán — mint Hatvany írja —, hanem szinte félt a tömegek radikalizmusától. Ennek okairól Károlyi később, híres emlékiratainak végszavában maga így tesz vallomást: „Nem sikerült közelebb jutnom a néphez, az emberekhez, akikkel és akikért dolgoztam. Idegen elemnek éreztem magam társaságukban, örökre kívülálló, outsider maradtam közöttük. Életmódjuk, szokásaik idegenek maradtak számomra. Ebből adódott magányosságom.”

Károlyi később is csak sodródott az események után, holott látnia kellett volna, hogy a wilsoni önrendelkezési jogot Párizsban csak a győztes nemzetekre vonatkoztatják. Ráadásul az olyan súlyos események sem józanították ki pacifista illúzióiból, mint az utódállamok imperialista mohóságtól fűtött ortámadásai a szintiszta magyar etnikumú területek ellen. A honvédő háborúra szóló felhívása csak igen későn, 1919. március 2-án Szatmárnémetiben hangzott el, amikor már a kétbalkezes honvédelmi minisztere, Linder Béla, régen szólnak ereszttette a még intakt magyar katonai alakulatokat.

Károlyi Mihály szerencsétlen „kormányzásának” Nagy György csak tehetetlen szemlélője lehetett, aki ugyan a forradalom továbbfejlesztése mellett szállt síkra, de azt is csak önzetlenül, közkatonaként kívánta volna megcselekedni. Erdemeit az őszirózsás forradalom után Göndör Ferenc fogalmazta meg az „Ember” c. folyóiratban. Ezeket írta róla: „... amikor szívünk szerint ünnepejük a Magyar Köztársaságot, tisztelettel hajtjuk meg lobogónkat Nagy György előtt, aki a köztársasági gondolatnak első hirdetője, agitátora, vezére és mártírja volt 10 esztendő óta...” — Maga Károlyi csak jóval később, az emigráció éveiben ébredt rá arra, hogy „Nagy György a forradalom legtisztább, legnemesebb és legbuzgóbb munkásai közé tartozott”.

Az első magyar köztársaság elnökétől, akit a hazaárulási perében oly bátran védett, holott akkor már halálosan beteg volt, Nagy György — legalább utólag — megkapta az elismerő szavakat: Mégis úgy gondoljuk, hogy a magyar köztársasági mozgalom lánglelkű harcosához az alábbi Petőfi-sorok a legméltingőbbak, amelyek Nagy György székely kopjafára erősített márványtablájára kerültek:

*Jertek ki hozzám s ott kiáltsatok
Síromnál éljent a republikára.
Meghallom én azt, s akkor béke száll
Ez üldözött, e fájó szív porára.*